

**ПРОФЕСОР ОЛЕКСА БІЛАНЮК
І ФІЗИЧНА КОМІСІЯ НТШ**

Ярослав ДОВГИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Кирила і Мефодія 8, Львів 79005
e-mail: dovgy@physics.lnu.edu.ua

Редакція отримала статтю 20 березня 2012 р.

*Спогади про достойних людей
так само корисні, як і їхня присутність.
(Сенека)*

Професор Олекса Біланюк був видатним фізиком і прекрасним педагогом. Про стиль його лекцій легко скласти враження, прочитавши його статті у журналі “Світ фізики” чи ознайомившись з текстом його лекції на I Смакуловому симпозиумі (див. “Фізичний збірник НТШ”, т. 2).

У червні 1997 р. у Львівському університеті гостював та виступав з науковою доповіддю професор теоретичної фізики Массачусетського технологічного інституту (МТІ), закордонний член НАН України Роман Яцків. Оскільки ми тоді готувалися до відзначення 100-річного ювілею Олександра Смакули, який у МТІ створив лабораторію з кристалофізики, я у розмові з Р. Яцківим поцікавився, чи зберігається меморіальний кабінет, чи немає архівних документів, світлин тощо у музеї МТІ. Д-р Яцків пообіцяв все це з’ясувати¹. Щодо відбитків статей проф. О. Смакули, то я цього не просив, оскільки їх мені переслав проф. О. Біланюк.

– А я учень проф. Біланюка, – сказав п. Роман, – я слухав його виклади у Свартморському коледжі.

От таких учнів мав проф. Біланюк!

Як науковий дослідник, О. Біланюк має вагомий оригінальні результати найперше у царині ядерної фізики. Він був автором ідей та ініціатором експериментів на циклотроні Аргентинської ядерної лабораторії у Буенос-Айресі, у лабораторіях ядерної фізики Мічиганського та Рочестерського університетів, на прискорювачі у Франції та на реакторі в Інституті ядерних досліджень в Києві (премія ім. К.Д. Синельникова НАН України, 1996 р.). Цікаву ідею він реалізував в Італії (Національна ядерна лабораторія у Фраскаті): досліджувалася ядерна реакція, ініційована високоінтенсивним лазерним опроміненням.

Зі спілкуванням у різних країнах проблем не було, бо володів О. Біланюк сімома європейськими мовами.

---

¹Повернувшись у США, д-р Яцків все обіцяне виконав, зокрема, вислав чотири високоякісні світлини, дві з яких до ювілею О. Смакули були відображені на спеціальному конверті і на поштової марці.

Та найбільшим науковим досягненням проф. О. Біланюка, звичайно, є концепція тахіонів. Такі концепції, за умови їх експериментального підтвердження, заслуговують Нобелівської премії. Було у нас таке сокровенне сподівання...

Треба відзначити виняткову винахідливість О. Біланюка як інженера та експериментатора. Наприклад, він подав цінні пропозиції щодо удосконалення ЯМР-томографів. Мав права професійного пілота та інструктора з польотів малими літальними апаратами.

Як відомо, діяльність Наукового товариства ім. Шевченка відновилося в Україні у 1989 р. А до того була дивна ситуація: в університеті працювали професори Василь Міліянчук, Мирон Зарицький, Володимир Левицький, Микола Чайковський, але про те, що вони були дійсними членами НТШ, студенти не мали права знати. Формула Смакули використовувалася у спектроскопії кристалів, а хто такий Олександр Смакула – ані слова. Були заборонені згадки про Івана Пулюя, Івана Фещенка-Чопівського ...

Тяглість діяльності НТШ забезпечувала діаспора. Д-р О. Біланюк був редактором гасел з фізики в “Енциклопедії українознавства” та в англійській “Encyclopedia of Ukraine”. Він був дійсним членом УВАН (США) (з 1998 до 2006 р. – президентом УВАН), почесним членом Товариства українських інженерів Америки, дійсним членом НТШ у США, членом американського і європейського фізичних товариств. Намагався тримати у полі зору здобутки українських фізиків.

Одного разу, після дослідів у Києві (в Інституті ядерних досліджень) він домігся того, щоб виступити перед фізиками Львівського університету. Лекція відбулася 2 червня 1976 р. в ауд. 216 у головному корпусі університету. Тоді ми вперше познайомилися з професором.

А востаннє ми з Г.М. Шопою були з проф. О. Біланюком у Львівській опері, слухали “Аїду”, спілкувалися з акторами.

Проф. О. Біланюк зі щирим серцем сприяв відновленню діяльності НТШ в Україні. Як фізик, він найбільше співпрацював з Фізичною комісією. Щиро заприятелював з проф. Р. Гайдою. За кожного візиту до Львова він відмовлявся від готелів, а завжди мешкав у Романа Пантелеймоновича.

Відзначу декілька аспектів діяльної допомоги проф. О. Біланюка Фізичній комісії НТШ.

1. Фінансова допомога.

У “Хроніці НТШ” за 15.08.1990 р. записано: “Професор О. Біланюк пожертвував у фонд НТШ 500 доларів і 500 крб., а також 1000 крб. у фонд пам’ятника Т.Шевченку у Львові та 500 крб. у фонд “Пласту”² (див. “Фізичний збірник НТШ”, т. 1).

Завдяки цій фінансовій підтримці вдалося видати 1-ий том “Фізичного збірника НТШ”, що було відзначено на форзаці Збірника.

Щедро жертвував кошти і у наступні роки.

2. Як уже згадувалося, проф. О. Біланюк зголосився бути посередником між родиною Олександра Смакули і Фізичною комісією НТШ.

---

²Присягу юного пластуна п. Олекса прийняв у 13-річному віці у м. Сяноці на Лемківщині.

Пані Еріка Смакула мала повну довіру до поважного професора Біланюка і через нього вона передала нам оригінали дипломів, портретні фотографії, відбитки статей і копії технічних звітів. Як це все було, бачимо з листів проф. Біланюка (див. рис.1).

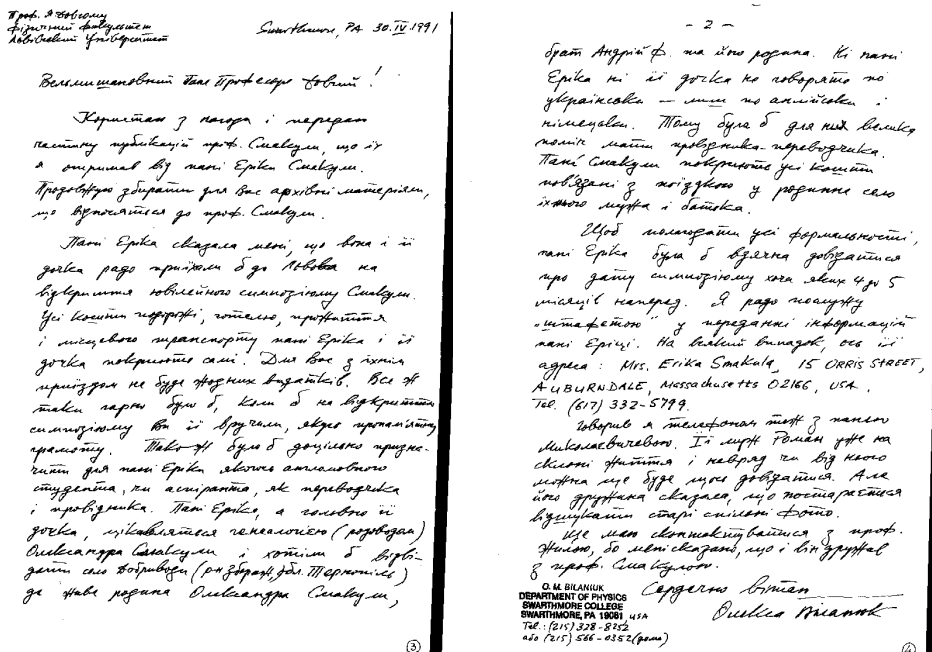

Рис. 1: Лист О. Біланюка від 30 квітня 1991 р.

Перший том "Наукових праць" О. Смакули, виданий українською мовою до 100-річного ювілею автора, більш ніж на 60% складають праці, відбитки яких вислав нам О. Біланюк.

3. Допомога в організації I Смакулового симпозиуму:

- Цінні поради (див. рис.2).
- Доповідь О. Біланюка на симпозиумі.
- Роздрук індекса цитувань праць О. Смакули за 1967-1991 рр. згідно з даними Міжнародного інституту наукової інформації.
- Дуже цінними були спогади д-ра Любомира Онишкевича, який слухав лекції та спілкувався з проф. Смакулою. Приїзд п. Любомира — це також була заслуга п. Біланюка.

4. У 1-ому томі "Фізичного збірника НТШ" проф. О. Біланюк опублікував статтю "Українські фізики за межами України". У ній подано довідковий матеріал про понад 80 відомих учених-фізиків українського походження, які працюють або працювали на Заході, перева-

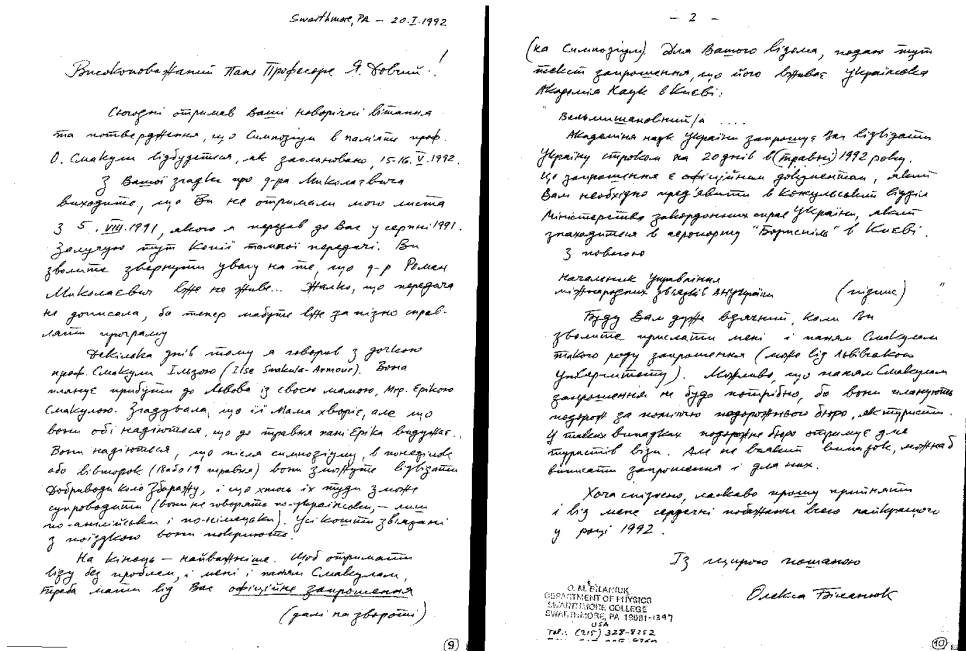

Рис. 2: Лист О. Біланюка від 20 січня 1992 р.

жно у Північній Америці. Це дуже цінний матеріал, і його міг подати нашому читачеві саме О. Біланюк.

5. Року 1992 проф. О. Біланюк дарує частину власної бібліотеки (головно книги з фізики і філософії) Науковій бібліотеці Львівського університету. Газета "Просвіта" тоді опублікувала статтю: "Відомий фізик сподівається, що в університеті всі знають англійську".... І справді, звертаючись до молодих науковців, проф. Біланюк радив удосконалювати знання англійської мови. Він писав: "Слід усвідомити, що англійська мова стала тим, чим колись була латинська: універсальною мовою наукового спілкування".
6. Велику увагу О. Біланюк приділяв питанням української наукової термінології, найперше у царині фізики та хімії. Він постійно брав участь у міжнародних конференціях в Україні з проблем наукової термінології.

Вже третій рік минає, як відійшов від нас проф. Олекса Біланюк. Згадуючи його шляхетність, щедрість, високу культуру і простоту у спілкуванні, масштабність його патріотичних зацікавлень, все більше переконуємося, як бануватимемо за нашим наставником і порадиником.

Як президент ВУАН, він домігся повернення в Україну цінного архіву, пов'язаного з іменем Тараса Шевченка, здійснив видання праць акад. Михайла Кравчука, піклувався збереженням українських фондів, бібліотек та архівів у США.

У виступі на Смакуловому симпозиумі він сформулював своє життєве кредо:

“Найціннішими скарбами людства є його інтелектуальні і духовні надбання. Прилучитися до цих надбань є найшляхетнішим стремлінням людини”.

Це кредо перегукується з народною мудрістю. Як у лемківській пісні:

*Люпше наши два позори,
Як богацки штири воли.*

*Штири воли нич не значат,
Як той г'рейцар што ся качат...*

Чарівні за змістом і мелодикою лемківські пісні були йому до щему дорогі, як і рідне село, як спомини дитинства. Коли 20 грудня 1996 р. ми вручали йому (з нагоди 70-річчя від дня його народження) пам'ятний диплом зі світлиною церкви, де його хрестили, професор був зворушений до сліз.

А коли у травні 2002 р. він гостював на Тернопільщині, його вітали хлібом-сіллю як від імені Фонду О.Смакули, так і від імені тернопільської лемківської громади.

Та ось що цікаво: він ніколи не акцентував, що, мовляв, я – лемко. Бо розумів, я найперше – українець, я несу нелегку ношу українського вченого і педагога і прагну, щоб світ знав і поважав нашу культуру.

Отаким був незабутній професор і академік Олекса-Мирон Біланюк, син знаного педагога Петра Біланюка. Нехай його життєве кредо і його благородні вчинки будуть нам взірцем, доброю наукою та світлою пам'яттю.